

на констатувати, що відсутність чітко виписаної процедури, форм реалізації прав (свобод), визначення відповідальних осіб, строків реалізації, системи охоронних засобів жодним чином не сприятиме втіленню проголошених на законодавчому рівні можливостей, а, навпаки, створює і створюватиме підстави для правомірної бездіяльності уповноважених владою суб'єктів.

З іншого боку, подібні недоліки юридично-технічного походження не тільки гальмують правореалізаційні процеси, а й породжують корупцію, підтверджують ідею безкарності, всездозволеності, що разом ставить під сумнів доцільність та справедливість права, правової держави. Попередження та подолання подібних явищ багато в чому залежить від правової культури нормопроектувальників, їх здатності передбачити можливі прогалини або казуси правового регулювання, створити гармонійну систему норм, що спрямовуються на спільний предмет правового регулювання.

О. В. Капліна, *д-р юрид. наук, проф.*
Національний юридичний університет
ім. Ярослава Мудрого, м. Харків

РОЛЬ ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЗАКОННОСТІ ПРАВОЗАСТОСОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Законно й обґрунтовано застосувати норму кримінального процесуального права відповідно до того змісту, який вклав у неї законодавець, згідно із сучасними підходами до праворозуміння, сутності загальних напрямів реформування кримінального процесу держави, з урахуванням міжнародно-правових стандартів захисту прав та свобод осіб під час кримінального провадження неможливо без її тлумачення. У свою чергу, діяльність із тлумачення норми права, що підлягає застосуванню, не можна уявити без належним чином розробленого теоретичного підґрунтя. Саме тому тлумачення здавна привертає до себе увагу дослідників і знаходить своє певне теоретичне висвітлення в юридичній літературі.

Здійснюючи тлумачення норм кримінального процесуального права, правозастосовник має у своєму арсеналі вироблені юридичною наукою і практикою способи тлумачення. Так, у юридичній літературі виокремлюється низка способів тлумачення, причому загальноновизнаним і незаперечним є лише один спосіб – граматичний (філологічний, лексикограматичний). Інші способи визнаються не всіма науковцями. Серед цих способів: еволютивний, логічний, етичний, політичний (історико-

політичний), семантичний, синтетичний, системний, соціологічний, спеціально-юридичний, телеологічний, термінологічний, функціональний, юридико-джерелознавчий, спосіб тлумачення за аналогією та ін.

Особливого значення уміння використовувати способи тлумачення норм права набувають під час реформаційних процесів, які відбуваються в державі, прийняття нових законодавчих актів, паралельного існування нового та “застарілого” законодавства, яке не приведене у відповідність до сучасних потреб правозастосовної практики. Саме така ситуація склалася у кримінальному процесі, коли з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) вже починає формуватися нова правозастосовна практика. При цьому, враховуючи сучасні реалії, постійно вносяться зміни та доповнення до чинного законодавства, які іноді є неузгодженими та поспішними, що вимагає від правозастосовників не тільки обізнаності щодо цих змін, а й глибокого знання правозастосовної техніки та способів тлумачення норм права.

Із моменту набуття чинності КПК відрізнявся тим, що особливістю застосування його норм було вміння їх системно тлумачити. Цього вимагала сама архітектура Кодексу, побудова його розділів, глав та параграфів; система стадій кримінального процесу та окремих проваджень; зміст інститутів та норм.

Зокрема, багато положень КПК необхідно застосовувати з урахуванням положень ст. 3 КПК “Визначення основних термінів Кодексу”, яка містить дефініції багатьох понять, що їх вжито в Кодексі: близькі родичі та члени сім’ї, дізнання, досудове розслідування, закон України про кримінальну відповідальність, кримінальне провадження, обвинувачення, слідчий суддя тощо.

Без здатності системно тлумачити закон неможливо побудувати механізм повідомлення особи про підозру у кримінальному провадженні, адже повідомлення про підозру відбувається на підставі ст. 276-278 КПК, але з обов’язковим урахуванням положень ст. 111, 135, 136 КПК, які закріплюють поняття “повідомлення у кримінальному провадженні” та “порядок вручення повідомлень”.

Лише системне тлумачення допомагає встановити види оглядів, які можуть бути проведені у кримінальному провадженні: огляд житла чи іншого володіння особи (ч. 2 ст. 237 КПК); огляд трупа (ст. 238 КПК); огляд трупа, пов’язаний з ексгумацією (ст. 239 КПК); огляд місця події (ч. 3 ст. 214 КПК); огляд місця вчинення кримінального правопорушення (п.2 ч.2 ст. 520 КПК).

Згідно з ч. 3 ст. 46 КПК одночасно брати участь у судовому розгляді можуть не більше п’яти захисників одного обвинуваченого. Отже, за допомогою буквального та логічного тлумачення можна показати, що на стадії досудового розслідування кількість захисників не обмежена.

Історичне тлумачення КПК буде в нагоді для розуміння ст. 224 КПК “Допит”. Уважне ознайомлення із положеннями цієї статті дає підставу для висновку, що законодавець відмовився від заборони навідних запитань під час допиту на стадії досудового розслідування. Стверджувати це дозволяє звернення до КПК України 1960 р. Так, у ч. 6 ст. 143; ч. 4 ст. 167; ч. 2 ст. 172 цього документа було зазначено, що під час допиту обвинуваченого, свідка, потерпілого забороняється ставити запитання, у формулюванні яких міститься відповідь, частина відповіді або підказка до неї (навідні запитання). Чинний же КПК проблему можливості чи неможливості ставити навідні запитання під час допиту свідка врегульовує лише щодо стадії судового розгляду (ст. 352).

Лексико-граматичне, буквальне, системне та логічне тлумачення положень гл. 4 “Докази і доказування” КПК свідчать про те, що правовий зміст норм права, що її складають, не є бездоганим. Так, у ст. 84 КПК зафіксовано, що доказами у кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому КПК порядку. Проте, закріплюючи поняття “допустимий доказ” через вимогу дотримання порядку, встановленого КПК, законодавець не виписав чіткого порядку для збирання окремих доказів (ст. 93 КПК).

Складним для тлумачення правозастосовників є положення КПК щодо процедури визнання доказів недопустимими, оскільки, з одного боку, законодавець закріплює загальне так би мовити “генеральне” імперативне правило про те, що доказ визнається допустимим, якщо він отриманий в порядку, встановленому КПК (ч. 1 ст. 86). Із другого – у ст. 87 КПК формулюється правило про недопустимість доказів, отриманих внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, надаючи таким чином можливість слідчому, прокурору чи суду сподіватися, що не будь-яке порушення норм КПК тягне за собою визнання доказів недопустимими.

Відповідно до КПК доказами у кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд установлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню (ч. 1 ст. 84). Разом із тим недопустимими може визнати докази тільки суд, причому чіткої процедури для визнання доказів недопустимими закон не містить. Також законодавець вводить не тільки такі поняття, як “допустимість доказу”, “недопустимість доказу”, які вже отримали певну доктринальну розробку, а й такі нові для законодавства та науки кримінального процесуального права оціночні поняття, як “очевидна недопустимість доказу” (ч. 2 ст. 89 КПК).

Складною для тлумачення правозастосовників є ч. 2 ст. 86 КПК, яка встановлює, що “недопустимий доказ не може бути використаний при прийнятті процесуальних рішень, на нього не може посилатися суд при

ухваленні судового рішення”. Якщо визнати доказ недопустимим може тільки суд, чи повинен слідчий або прокурор давати у своїх процесуальних рішеннях оцінку цьому доказу як недопустимому або він має право залишати його поза увагою, оскільки його взагалі неможна використовувати? Чи повинна сторона обвинувачення представляти всі докази, навіть і ті, що отримані із порушенням закону, до суду, адже вони все одно будуть визнані ним недопустимими? Чи має право прокурор використати ст. 89 КПК за аналогією, визнати доказ недопустимим та не представляти його суду? На наш погляд, усі ці питання повинні бути вирішеними у законі, адже за допомогою лише тлумачення неможливо дати однозначну відповідь на них.

За нормами КПК до суб’єктів, що мають право збирати докази, віднесена й сторона захисту, що породжує питання про те, чи висуваються однакові вимоги до порядку збирання та закріплення доказів сторонами кримінального провадження. Проте КПК не передбачає окремої норми, яка встановлювала б такий порядок.

Уразливим вбачається й саме нове поняття “недопустимий доказ”. Аргументувати цю точку зору можна тим, що виходячи з ч. 1 ст. 84 КПК “доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому цим Кодексом порядку”, отже, якщо фактичні дані отримані з порушенням порядку, передбаченого КПК, то вони взагалі не можуть набути статусу доказу.

Отже, констатуємо, що у статті КПК має місце катахреза, тобто семантично невиправдане поєднання слів. Правильніше було б говорити, наприклад, про недопустимість визнання отриманих відомостей доказами.

О. В. Шутенко, канд. юрид. наук, доц.
*Национальный юридический университет
им. Ярослава Мудрого, г. Харьков*

ЮРИДИЧЕСКАЯ СУДЕБНАЯ ТЕХНИКА: СИСТЕМНЫЙ ПОДХОД

Данные судебной статистики свидетельствуют о том, что большинство решений судов первой инстанции, которые обжалуются в апелляционном порядке, отменяются с постановлением новых решений по существу спора. Однако по результатам кассационного пересмотра большинство таких решений отменяется с оставлением в силе ошибочно отмененных решений судов первой инстанции. В предыдущих публикациях автора (речь идет о работе “Невербальная коммуникация и её применение в гражданском процессе”) данная проблема получила название нерелевантности судебных решений.